

УДК 349.6

Іванна Олещенко,*аспірант Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України*

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена дослідженню проблем правового регулювання екологічного страхування в Україні. Серед видів обов'язкового страхування, передбачених Законом України «Про страхування», в окрему категорію виділено ті, що пов'язані з екологічними аспектами діяльності суб'єктів господарювання. Підкреслено необхідність удосконалення правового регулювання екологічного страхування в Україні та запропоновано шляхи його здійснення.

Ключові слова: екологічне страхування, суб'єкт господарювання, довкілля, обов'язкове екологічне страхування, добровільне корпоративне екологічне страхування.

Екологічне страхування є важливим, хоча й недостатньо розвиненим елементом економіко-правового механізму охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки. Разом із тим воно може відігравати набагато суттєвішу роль, стати одним з ефективних методів заохочення та створення умов для поліпшення економічного стимулювання запобігання шкоді довкіллю і її зменшення, а також підтримки суб'єктів господарювання в їх природоохоронній діяльності.

У науковій літературі екологічне страхування визначається як страхування цивільно-правової відповідальності підприємств – джерел підвищеного екологічного ризику – за екологічну шкоду, заподіяну третім особам, а також страхування власних збитків у зв'язку з аварійним (раптовим) забрудненням довкілля з метою компенсації можливих збитків та екологічного стимулювання попередження аварій [1]. При цьому виділяють специфічні ознаки саме екологічного страхування, які відрізняють його серед інших видів страхування. Цими ознаками є: 1) виникнення правовідносин екологічного страхування пов'язується з наявністю екологічного ризику, що вимагає фінансового забезпечення на випадок події, яка у ньому закладена; 2) має на меті повний або частковий захист інтересів страхувальників у разі настання страхового випадку внаслідок реалізації екологічного ризику (настання ризикового випадку або реальної екологічної небезпеки) [2, 87].

Майже кожен суб'єкт господарювання тією чи іншою мірою є джерелом небезпеки для довкілля. Розмір та вид негативного (реального чи потенційного) впливу суб'єкта господарювання на довкілля залежать від

виду та масштабу його діяльності [3, с. 302]. Саме екологічне страхування має захистити майнові інтереси відповідних юридичних та фізичних осіб від екологічних ризиків, особливо у разі настання екологічної шкоди. Використання даного інструменту дозволяє також забезпечити захист життєво важливих інтересів громадян, створює умови для досягнення сталості розвитку, раціонального природокористування, відновлення довкілля, належної ліквідації екологічно несприятливих наслідків аварій.

З огляду на інтереси держави, усього суспільства, роль екологічного страхування полягає також у можливості зменшення витрат державного та місцевого бюджетів на подолання наслідків аварій та інших надзвичайних екологічних ситуацій, оскільки спричинена такими подіями шкода у разі здійснення страхування має відшкодуватися страховиками [4].

Натепер система екологічного страхування перебуває все ще на початковому етапі свого розвитку, хоча таке страхування і було передбачене Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» ще у 1991 році. Чинне законодавство України у цій сфері характеризується відсутністю чіткого визначення поняття «екологічне страхування», невизначеністю його ознак та меж, порядку та механізму його здійснення.

Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» у статті 49 було, зокрема, передбачено, що в Україні здійснюється добровільне й обов'язкове державне та інші види страхування громадян та їхнього майна, майна і доходів підприємств, установ і організацій на випадок шкоди, запо-

діяної внаслідок забруднення навколишнього природного середовища та погіршення якості природних ресурсів [5].

Для потреб екологічного страхування вказаним Законом, а також Законом України «Про екологічний аудит» від 24.06.2004 № 1862-IV передбачено проведення екологічного аудиту та врахування його висновків у процесі здійснення екологічного страхування. Такий екологічний аудит в обов'язковому порядку здійснюється на замовлення заінтересованих органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування щодо об'єктів або видів діяльності, які становлять підвищену екологічну небезпеку, відповідно до Переліку видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 28.08.2013 № 808 [6; 7].

Звертаючись до базового у цій сфері діяльності Закону України «Про страхування», відзначаємо, що він визначає види обов'язкового і добровільного страхування, серед яких є й види страхування ризиків екологічного характеру. До видів обов'язкового страхування, яке пов'язано з екологічними аспектами діяльності суб'єктів господарювання, на нашу думку, можна віднести насамперед такі:

- страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки, включаючи пожежовибухонебезпечні об'єкти та об'єкти, господарська діяльність на яких може призвести до аварій екологічного та санітарно-епідеміологічного характеру;

- страхування цивільної відповідальності інвестора в тому числі за шкоду, заподіяну довкіллю, здоров'ю людей, за угодою про розподіл продукції, якщо інше не передбачено такою угодою;

- страхування відповідальності експортера та особи, яка відповідає за утилізацію (видалення) небезпечних відходів, щодо відшкодування шкоди, яку може бути заподіяно здоров'ю людини, власності та навколишньому природному середовищу під час транскордонного перевезення та утилізації (видалення) небезпечних відходів;

- страхування відповідальності суб'єктів перевезення небезпечних вантажів на випадок настання негативних наслідків під час перевезення небезпечних вантажів;

- страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно довкіллю або здоров'ю людей під час зберігання та застосування пестицидів і агрохімікатів [8].

Про екологічне страхування йдеться також у Законі України «Про відходи», відповідно до

якого громадяни України, іноземці та особи без громадянства у сфері поводження з відходами мають право на екологічне страхування відповідно до законодавства України [9].

У Розділі 3 «Стратегічні цілі і завдання» Основних засад (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2020 року, затверджених Законом від 21.12.2010 № 2818-VI, одним із завдань цілі 3 «Досягнення безпечного для здоров'я людини стану навколишнього природного середовища» визначено розвиток до 2015 року нормативно-правової бази з екологічного страхування, що ґрунтуватиметься на визначенні питань щодо шкоди, яка може бути заподіяна здоров'ю населення. Крім того, у Розділі 4 цього ж документу «Інструменти реалізації державної екологічної політики» одним з основних таких інструментів визначено екологічне страхування [10].

На жаль, до цього часу органами державної влади так і не ухвалено жодного спеціального нормативно-правового акта із цих питань.

Варто звернути увагу й на те, що у пункті 4.6. цієї ж Стратегії вказано, що екологічне страхування є одним із видів страхування цивільної відповідальності власників або користувачів об'єктів підвищеної екологічної небезпеки у зв'язку з імовірним аварійним забрудненням ними навколишнього природного середовища та спричиненням шкоди життєво важливим інтересам третіх осіб, яке передбачає часткову компенсацію шкоди, завданої потерпілим [11].

Визначення, надані у Стратегії, явно вузьчі, аніж передбачені статтею 49 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Так, Стратегією обмежено коло страхових ризиків та коло страхувальників. Адже відповідно до Закону кожен громадянин може застрахувати себе чи своє майно від шкоди, заподіяної внаслідок забруднення навколишнього природного середовища та погіршення якості природних ресурсів. До того ж страхові ризики не можуть обмежуватися лише аварійним забрудненням довкілля.

У зазначеному пункті Стратегії також акцентується увага на необхідності розроблення та впровадження методики проведення оцінки ризиків та загроз, зумовлених експлуатацією екологічно небезпечних об'єктів, обчислення страхових тарифів відповідно до визначеного рівня ризику. Надзвичайно важливим визначено створення ринку послуг екологічного страхування та заснування страхових компаній, здатних забезпечити надійний механізм страхування [12].

Таким чином, слід підтримати позицію С. В. Кузнецової, за якою потреба у прийнятті

Закону України «Про екологічне страхування» була нагальною ще у 2005 році [13, с. 322]. Зараз ця потреба зростає дедалі більше.

На нашу думку, такий закон мав би визначити екологічні страхові ризики, страхові випадки, встановити порядок здійснення обов'язкового екологічного страхування, порядок здійснення страхового відшкодування, права та обов'язки страховика і страхувальника, підстави відмови у виплаті страхового відшкодування, страхові ліміти, порядок утворення і функціонування державного екологічного страхового фонду.

З іншого боку, можливим є й інший варіант вирішення проблем удосконалення правового регулювання екологічного страхування. Це внесення відповідних системних змін до чинного законодавства, насамперед до Законів України «Про охорону навколишнього природного середовища» та «Про страхування», якими варто передбачити визначення особливостей саме екологічного страхування, створити правові підстави для здійснення такої діяльності.

Крім того, вважаємо, що у законодавстві України слід передбачити норми, аналогічні закріплені у Типовому положенні про порядок добровільного екологічного страхування в Російській Федерації, затверджене Міністерством охорони довкілля та природних ресурсів РФ 03.12.1992 № 04-04/72-6132, Російською державною страховою компанією 20.11.1992 № 22 [14], відповідно до якого страхувальник за згодою страховика може спрямовувати обумовлену в договорі страхування частину страхової премії на цільове фінансування і матеріально-технічне забезпечення екологічних програм та заходів із підвищення екологічної безпечності об'єктів страхування.

Не менш цікавим видається і норма вищезазначеного Типового положення, згідно з якою страховик може відмовити у виплаті страхового відшкодування, якщо він вимагав під час дії договору від страхувальника вжиття певних заходів, спрямованих на зниження ризику забруднення, а страхувальник ці вимоги не виконав.

Важливим стимулюючим фактором розвитку екологічного страхування суб'єктів господарювання може стати також надання останнім пільг у розмірі страхових внесків у разі багаторічного безперервного страхування.

Варто зазначити, що, незважаючи на відсутність законодавчого закріплення порядку здійснення екологічного страхування в Україні, міжнародні страхові компанії здійснюють екологічне страхування на підставі правил страхування, затверджених для країн, у яких та чи інша компанія здійснює свою діяльність. За цих обставин, на нашу думку, для потреб

розвитку екологічного страхування, підтримки спроб місцевих страхових компаній варто було б затвердити на урядовому рівні типові правила екологічного страхування та типовий договір екологічного страхування.

Що ж стосується добровільного корпоративного екологічного страхування, варто взяти до уваги, що більшість міжнародних компаній, виробничі потужності яких розміщені в тому числі і в Україні, мають глобальні корпоративні програми страхування. Таким страхуванням зазвичай покриваються як ризики нанесення шкоди майну, перерв у господарській діяльності, відповідальності перед третіми особами, так і ризики нанесення шкоди довкіллю. Глобальні корпорації повніше усвідомлюють свою відповідальність перед населенням за стан довкілля певної країни, якою вони, по суті, користуються для задоволення своїх підприємницьких потреб, і тому використовують щонайменші можливості, для того щоб перекласти цю відповідальність хоча б частково на інших суб'єктів, зокрема страхові компанії. Більше того, важливою є й стратегія сталого розвитку компанії, яка забезпечує поміж іншим її безперервний успішний розвиток, вирішення нею екологічних проблем, попередження їх виникнення. Крім того, слід враховувати й те, що такі корпорації здебільшого мають міжнародне визнання, широко відоме у світі ім'я. Тому в таких компаній – більш високий рівень розуміння важливості збереження позитивного іміджу для їхньої подальшої успішної діяльності.

На наш погляд, для України необхідним є й розгортання широкої роз'яснювальної діяльності щодо переваг екологічного страхування для суб'єктів господарювання як з фінансової точки зору (у разі страхування компанія забезпечує себе додатковим фінансовим резервом для покриття збитків, пов'язаних із настанням страхового випадку), так і з точки зору маркетингу (екологічні катастрофи ніколи не сприяли підприємствам у їх сталому розвитку, особливо коли підприємство, винне у нанесенні значної шкоди довкіллю, виявиться не в змозі покрити усі завдані збитки). Згадаємо, наприклад, вибух нафтової платформи Deepwater Horizon компанії British Petroleum, у результаті якого даній компанії довелося виплатити більш як 14 мільярдів доларів на покриття завданих збитків [15], що є вкрай обтяжливим навіть для визнаного у світі гіганта нафтовидобування.

Висновки

Підсумовуючи вищевикладене, можна сформулювати такі узагальнені пропозиції:

1. Слід підтримати пропозицію, що вже неодноразово висувалася в доктрині екологіч-

ного права, а також включалась до директивних державних документів, щодо необхідності ухвалення Закону України «Про екологічне страхування» або – як проміжне рішення – внести відповідні системні зміни до чинних нормативно-правових актів, у яких визначити екологічні страхові ризики, страхові випадки, порядок розрахунку страхових тарифів, встановити порядок здійснення обов'язкового екологічного страхування, страхового відшкодування, права та обов'язки страховика і страхувальника, підстави відмови у виплаті страхового відшкодування, страхові ліміти, порядок утворення і функціонування державного екологічного страхового фонду.

2. Затвердити на урядовому рівні типові правила екологічного страхування та типовий договір екологічного страхування.

3. Розробити та реалізувати стимулюючі заходи для здійснення суб'єктами господарювання екологічного страхування, наприклад, у вигляді регулярних публікацій рейтингу найбільш екологічно безпечних підприємств у тому числі із зазначенням факту наявності екологічного страхування, надання пільг в одержанні кредитів для потреб запровадження більш екологічно чистих та безпечних технологій на виробництвах у разі наявності екологічного страхування тощо.

Список використаних джерел:

1. Куруленко С. С. Концепция создания системы экологического страхования в Донецкой области / С. С. Куруленко, Г. А. Моткин. – Донецк, 1992. – (Препринт / НАН Украины, Ин-т экономики промышленности; 76-76). – С. 10–11.

2. Шоха Т. Поняття екологічного страхування та його місце в загальній системі страхових правовідносин [Електронний ресурс] / Т. Шоха // Юридична Україна. – Вип. 7/2010. – С. 84–89. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/soc_gum/Yurukr/2010_7/17.pdf.

3. Экологическое право: учебник / О. И. Крассов. – 2-е изд., пересмотр. – М. : Норма, 2008. – 672 с.

Статья посвящена исследованию проблем правового регулирования экологического страхования в Украине. Среди видов обязательного страхования, предусмотренных Законом Украины «О страховании», в отдельную категорию выделены те, которые связаны с экологическими аспектами деятельности субъектов хозяйствования. Подчеркнута необходимость усовершенствования правового регулирования экологического страхования в Украине и предложены пути его осуществления.

Ключевые слова: экологическое страхование, субъект хозяйствования, окружающая среда, обязательное экологическое страхование, добровольное корпоративное экологическое страхование.

The article is devoted to research on problems of legal regulation of environmental insurance in Ukraine. Among types of compulsory insurance envisaged in the Law of Ukraine “On insurance” those, which are related to environmental aspects of enterprises' activity are separated in an independent category. The necessity to improve legal regulation of environmental insurance in Ukraine is highlighted and ways to fulfil it are proposed.

Key words: environmental insurance, enterprise, environment, compulsory environmental insurance, voluntary corporate environmental insurance.

4. Завадський В. В. Напрями удосконалення організаційно-управлінських механізмів системи екологічного страхування в Україні. Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях / Завадський В. В.; НДІ сталого розвитку та природокористування // Матеріали наук.-практ. конф. М. Бахчисарай, 16-17 квітня 2009 р. – Сімферополь, “СОНАТ”: НДІ СРП, 2009. – 191 с. – Ст. 62–63.

5. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 № 1264-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – Ст. 546.

6. Про екологічний аудит : Закон України від 24.06.2004 № 1862-ІV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 45. – Ст. 500.

7. Про затвердження Переліку видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.08.2013 № 808 // Урядовий кур'єр. – № 215.

8. Про страхування : Закон України від 07.03.1996 № 85/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 18. – Ст. 78.

9. Про відходи : Закон України 05.03.1998 № 187/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 36–37. – Ст. 242.

10. Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2020 року, затвержені Законом України від 21 грудня 2010 року № 2818-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 26. – Ст. 218.

11. Там само.

12. Там само.

13. Кузнецова С. В. Экологическое страхование // Экологическое право Украины. Академичний курс : підручник / за заг. ред. Ю.С. Шемшученка. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2005. – С. 321–326.

14. Типовое положение о порядке добровольного экологического страхования в Российской Федерации, утвержденное Министерством охраны окружающей среды и природных ресурсов РФ 3 декабря 1992 г. № 04-04/72-6132, Российской государственной страховой компанией 20 ноября 1992 г. № 22. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://base.garant.ru/2108096/>.

15. Deepwater Horizon accident and response. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.bp.com/en_us/bp-us/commitment-to-the-gulf-of-mexico/deepwater-horizon-accident.html.